Gepubliceerd in: C. Lis & H. Soly (eds.), *Tussen dader en slachtoffer: Jongeren en criminaliteit in historisch perspectief*, Brussels: VUB Press, 2001, pp. 169-194. Voor de finale versie, zie aldaar.

Ongewenste kinderen op transport naar het Parijse vondelingenhuis
Een opmerkelijke exportonderneming vanuit Brussel in het derde kwart van de achttiende eeuw

Anne Winter

In een context van inefficiënte contraceptiva, relatieve onwetendheid en religieuze veroordeling van anticonceptionele praktijken behoorden geboorteplanning en zwangerschapsbeheersing voor vele vrouwen niet tot de mogelijkheden in de achttiende eeuw. Een aanstaande moeder die haar kind niet kon of wilde bijhouden beschikte in feite slechts over drie mogelijkheden: vruchtafdrijving, infanticide of op één of andere manier afstand doen van het kind na de bevalling. Abortus betrof evenwel een strafbare daad, waarvoor de middelen bovendien gebrekkig waren en dikwijls levensgevaarlijk. Het ombrengen van het pasgeboren kind was evenmin een evident alternatief, zelfs indien we – om deze discussie voorlopig te vermijden – het element van moederliefde buiten beschouwing laten: kindermoord werd zwaar bestraft en met een zeer sterk zondebesef geassocieerd.[1] Wanneer de vrouw niet over particuliere kanalen beschikte om het elders onder te brengen, kon zij een ongewenst kind slechts – levend – kwijt door het te verlaten.

Een wel heel opmerkelijk kanaal om zich van een ongewenst kind te 'ontdoen', was de kindertransportonderneming die aan het licht gebracht werd door een onderzoek op hoog bestuurlijk en gerechtelijk niveau van de Oostenrijkse Nederlanden in 1761-1762. Een Brussels schoenmakersechtpaar, Elisabeth Quoquidez en Jean-Baptiste Bassany, bleek tegen betaling kinderen vanuit Brussel over te brengen naar het Parijse vondelingenhuis, het zogenoemde *Maison de la Couche*. Het afleveren van de – meestal pasgeboren – kinderen op hun plaats van bestemming verliep in samenwerking met een Parijse commissaris van politie. Aanwijzingen zijn legio dat het transport in alle openheid ondernomen werd en dat de stedelijke overheid van Brussel een aanmoedigende of zelfs actief stimulerende houding aannam ten aanzien van de activiteiten van de Bassany's. Resultaten van de onderzoeksdaden tonen bovendien aan dat ook enkele Brusselse dokters en vroedvrouwen in meer of mindere

mate bij deze kinderexport betrokken waren. Er zijn zelfs indicaties in de richting van een heus netwerk. Hoewel de transportonderneming in strijd werd geacht met 'de civiele wetten',[2] bestond er in de Zuidelijke Nederlanden geen wet in de strikte zin van het woord die een dergelijke kinderexport verbood. In de loop van het onderzoek gaven de gerechtelijke en bestuurlijke instanties evenwel blijk van een strenge normatieve veroordeling van deze onderneming – *notoirement illicite par lui même et contraire au bien d'Etat* – in zowel ethische als populationistische termen. Uiteindelijk zou de zaak Bassany met een sisser aflopen: bij gebrek aan een expliciet verbod werd de vervolging van de verdachten gestaakt. Wel werd op 20 december 1762 een centrale ordonnantie uitgevaardigd die een dergelijke kinderuitvoer in de toekomst moest verbieden.

De zaak van de Brusselse kindertransportonderneming mag dan wel zonder gerechtelijk gevolg gebleven zijn, de drukke correspondentie – waaronder een uitgebreide bundel ondervragingen – die naar aanleiding van het onderzoek gevoerd werd, heeft heel wat interessant archiefmateriaal overgeleverd dat ons toestaat de blik te richten voorbij het juridische kader. Voor een eenduidige reconstructie van de aard en omstandigheden van het kindertransport zijn deze bronnen ontoereikend, in eerste instantie door een teveel aan 'losse eindjes'. Zelfs de vraag waarom een aanvang werd genomen met het onderzoek is moeilijk te beantwoorden. Een bespreking van de beschikbare informatie levert evenwel een aantal pertinente vragen en suggesties op betreffende het 'hoe' en het 'waarom' van de Brusselse kinderexport. Enerzijds is er de vraag naar de omstandigheden waarin het transport plaatsvond. Hoe vonden potentiële 'klanten' hun weg naar de exportonderneming van de Bassany's? Wat was de rol van de ondervraagde dokters en vroedvrouwen? Hoe ver reikte de 'medeplichtigheid' van de stedelijke overheid? Anderzijds is ook de eigenlijke bestaansreden van de kinderexport voorwerp van problematisering. Waarom bestond er een transportdienst naar het *Maison de la Couche* wanneer er in Brussel ook een vorm van vondelingenopvang bestond? Waarom deden de 'klanten' van de Bassany's een beroep op deze exportonderneming? Kan van hen een sociaal profiel opgesteld worden? Wat waren hun beweegredenen om een kind af te staan? En waarom wilden zij het naar het verre Parijse vondelingenhuis laten brengen? De uitwerking van al deze vragen werpt een intrigerend licht op het vondelingenfenomeen en het vondelingenbeleid in de hoofdstad van de Oostenrijkse Nederlanden tegen het einde van het Ancien Régime. In zijn ruimere sociale context raakt een bespreking van de Brusselse kindertransportonderneming aan meer algemene historische aandachtsvelden met betrekking tot de beweegredenen om een kind te verlaten en de sociale

en maatschappelijke mechanismen om met ongewenste kinderen om te gaan. Op die manier wordt ook een bijdrage geleverd tot het historisch onderzoek naar het vondelingenverschijnsel en de houding ten aanzien van borelingen in het algemeen.[3]

Ik zal eerst kort ingaan op de bevindingen en stellingen die de laatste decennia in het historisch onderzoek met betrekking tot vondelingen naar voren zijn gebracht. Vervolgens zal aan de hand van recent en minder recent historisch onderzoek een beeld geschetst worden van het vondelingenfenomeen en het vondelingenbeleid in de periode van de kinderexport, zowel op globaal en nationaal niveau als op het lokaal niveau van Parijs en Brussel. Na deze inleidende achtergrondinformatie komt de uitwerking van de onderzoeksvragen aan bod, thematisch opgesplitst in het 'hoe' en het 'waarom'. Ten slotte zal ik nog even de resultaten van het onderzoek zelf bespreken, vooraleer te recapituleren en af te sluiten met enkele suggesties voor verder onderzoek.

Over vondelingen en vondelingenbeleid

Vanaf de Renaissance, en soms nog vroeger, beschikten vele Italiaanse steden over een geïnstitutionaliseerde opvang in de vorm van vondelingenhuizen voor kinderen die door hun ouders in de steek waren gelaten. Dit fenomeen kende navolging op het Iberisch schiereiland. De installatie van dergelijke opvangtehuizen in de meeste Noord-Europese landen situeert zich met meer dan een eeuw vertraging ten opzichte van deze zuiderse ontwikkeling: het is pas vanaf de zeventiende en achttiende eeuw dat onder meer in Frankrijk kan gesproken worden van een zekere institutionalisering van de vondelingenopvang.[4] Het was in de loop van de achttiende eeuw dat het geïnstitutionaliseerd verlaten van kinderen op Europese schaal ongeziene proporties aannam: in de achttiende en negentiende eeuw hebben miljoenen Europese ouders hun pasgeborenen in de steek gelaten. Het verlaten van kinderen werd een massafenomeen, waarvan de registers van de overspoelde vondelingenhuizen stille getuigen zijn, en de primaire bron voor historici.[5]

Vondelingen hebben de laatste twee decennia op heel wat historische belangstelling kunnen rekenen. Op internationaal vlak werd in het kader van colloquia en overzichtspublicaties vooral aan het einde van de jaren tachtig een aanzet gegeven om het reeds verrichte (meestal specifieke) onderzoek te integreren in een globaal raamwerk van 'de geschiedenis van het

verlaten kind'.[6] De grootste aandacht in dit recente onderzoek gaat uit naar de beweegredenen en het sociaal profiel van ouders die hun kind verlieten. Materiële overwegingen speelden in het overgrote deel van de verlatingen een doorslaggevende rol. Het merendeel van de verlatende ouders behoorde immers tot de verpauperde lagen van de bevolking, wier armoede het onderhoud van een kind niet toestond, en dus de directe aanleiding vormde voor de (definitieve) verlating.[7] Ook de meer welvarende middenlaag van ambachtslui en 'respectabele' burgers die economisch zeer kwetsbaar waren, vertrouwde in crisisperioden kinderen toe aan vondelingenhuizen, meestal met de idee deze terug te nemen in betere tijden.[8] De sociale ontworteling en de grootschalige verspreiding van armoede die zich in het Europa van de achttiende eeuw manifesteerden, worden dan ook aangeduid als centrale factoren in de 'vondelingenboom' van deze periode.[9] Ook elementen van sociale druk en reputatie zouden een belangrijke beweegreden geweest zijn om een kind te verlaten. Het aandeel van bastaardkinderen in het *Maison de la Couche* wordt op 70% tot 83% geschat. Bovendien waren waarschijnlijk ook heel wat van de als wettig geregistreerde vondelingen in feite buitenechtelijke kinderen, verworpen door de echtgenoot.[10] Bastaardkinderen waren in alle Europese vondelingenhuizen relatief sterk vertegenwoordigd, hoewel hierin belangrijke geografische verschillen merkbaar zijn.[11] Beide beweegredenen – armoede en reputatie – konden uiteraard gelijktijdig aan de orde zijn, in het bijzonder in het geval van jonge *filles-mères*, die een aanzienlijk deel vormden van de ouders die hun kinderen aan het *Maison de la Couche* toevertrouwden.[12] Uit het samenbrengen van een aantal studies met betrekking tot de situatie in Frankrijk, Italië, Rusland en Spanje, blijkt dat de combinatie van armoede en werkgelegenheidsomstandigheden de belangrijkste motor was achter de handelwijze van alleenstaande moeders die hun kind verlieten. Vele van deze meisjes of vrouwen waren afkomstig van het platteland, beschikten niet over een sociaal netwerk als vangnet, en konden haast enkel als dienstmeid aan de slag. Kinderloosheid was bijna altijd een voorwaarde om als dienstmeid aangenomen te kunnen worden. Hiernaast waren de schande en vooroordelen geassocieerd met het hebben van een bastaardkind een bijkomende beweegreden van de jonge, alleenstaande en meestal arme moeder om haar kind te verlaten.[13] Moeilijk in te passen in deze globale schets van sociaal profiel en beweegredenen van ouders die hun kind verlieten, is het – evenwel zeer marginaal – fenomeen van telgen uit rijke of zelfs aristocratische groepen die – uiterst sporadisch – in de registers van het *Maison de la Couche* aan te treffen zijn.[14]

In het verlengde van dit historisch onderzoek is relatief veel informatie beschikbaar over het Parijse vondelingenhuis. In 1638 kocht 'Sint Vincent' met geldelijke steun van Lodewijk XIII de eerste huizen in Parijs aan die bestemd waren voor de opvang van verlaten kinderen. In 1670 werd het 'Hôpital des Enfants trouvés' per koninklijk decreet verbonden aan het algemeen koninklijk hospitaal van Parijs. Het '*Maison de la Couche*' in de Rue Neuve Notre-Dame werd aangekocht in 1672 en deed vanaf dat moment dienst als algemeen 'redistributiecentrum' van alle verlaten kinderen die aan de Parijse administratie werden toevertrouwd. Een vijftien- tot twintigtal voedsters verbleef in het vondelingenhuis om de kinderen te voeden in afwachting van een uitbestedingsplaats op het platteland. Aanvankelijk was het de bedoeling dat de uitbestede kinderen na een aantal jaren terug naar het vondelingenhuis gebracht werden, maar vanaf 1761 werd het beleid erop gericht de vondelingen tot hun volwassenheid onder de zorg van een pleeggezin te plaatsen.[15] De sterftegraad onder de kinderen die aan het Parijse *Maison de la Couche* werden toevertrouwd was hallucinant hoog: in het vondelingenhuis zelf overschreed deze 80%, en slechts één kind op tien bereikte ooit de leeftijd van tien jaar. Vele historici verdedigen evenwel de stelling dat de tijdgenoten niet op de hoogte waren van deze *massacre des innocents*, maar integendeel oprecht geloofden dat de aan het vondelingenhuis toevertrouwde kinderen een gunstige toekomst wachtte. Het *Maison de la Couche* in Parijs zou een uitmuntende reputatie genoten hebben en een geruststellende uitstraling gehad hebben naar de buitenwereld toe.[16] Aanvankelijk waren de verlaten kinderen die in de Parijse vondelingenopvang terechtkwamen werkelijk 'achtergelaten' kinderen, in de zin dat ze gevonden werden op straat, aan kerkpoorten, op marktpleinen, voor de deuren van particulieren (meestal iemand van aanzien) of andere min of meer openbare en toegankelijke plaatsen in Parijs, waar zij – meestal 's nachts – waren achtergelaten. Het was de commissaris van de wijk waar het kind gevonden werd, die de taak had een proces-verbaal op te maken en die vervolgens het kind naar het vondelingenhuis liet overbrengen. Tegen het midden van de achttiende eeuw werd 'directe bezorging' in Parijs echter gebruikelijker: steeds meer kinderen werden rechtstreeks bij de commissaris afgeleverd, door voedsters, vroedvrouwen, of zelfs door de ouders zelf.[17]

In de eerste honderd jaar van zijn bestaan kende het Parijse vondelingenhuis een progressieve en spectaculaire stijging van het aantal kinderen dat haar bezorgd werd. In 1772 bedroeg dit aantal zo'n 25 maal dat van 1670.[18] Tussen 1760 en 1769 alleen al werden 56.110 kinderen opgenomen, haast 2/3 van het totaal aantal opnames tussen 1640 en 1719.[19] De modaliteiten van het Parijse vondelingenhuis waren volgens Lallemand van die aard dat de toevloed

hierdoor sterk gestimuleerd werd: in de regel bood het opvang aan alle kinderen zonder enige beperking en zonder opsporing van de ouders. Dit in tegenstelling tot het vondelingenbeleid in de rest van Frankrijk, waar de stedelijke overheden dikwijls afwijzend stonden tegenover de opname van vondelingen, en het principe van opsporing algemeen gangbaar was. De sterke aangroei van het aantal vondelingen wordt dan ook voor een belangrijk deel toegeschreven aan het feit dat de kinderen van heinde en verre werden aangevoerd.[20] Een onderzoek van de processen-verbaal uit 1778 toont inderdaad aan dat de geografische 'recruteringsstraal' van het Parijse vondelingenhuis zeer uitgebreid was. Het aandeel van niet-Parijse vondelingen in het *Maison de la Couche* in deze periode bedroeg 30 à 40%. Rekening houdend met de hoge sterftegraad van de kinderen tijdens het transport, brengt dit het veronderstelde aantal dat jaarlijks naar het Parijse vondelingenhuis vervoerd werd in deze periode op zo'n achtduizend.[21] Een studie van de processen-verbaal uit 1751 brengt een zelfde provinciaal aanvoerpatroon aan het licht.[22]

Rond het transport van de kinderen uit verafgelegen gebieden ontwikkelde zich een heuse organisatie van *voituriers,* mannen en vrouwen die tegen betaling en meestal op eigen houtje, maar soms ook in samenwerking met de stedelijke overheden, het vervoer van de kinderen naar het *Maison de la Couche* ondernamen.[23] In Frankrijk zijn er gevallen bekend waar het transport van de vondelingen in overleg en samenwerking met, en zelfs in opdracht van, de stedelijke overheid gebeurde: de *seigneurs haut-justiciers* en de kindertehuizen wensten immers niets liever dan zich van de hinderlijke en kostelijke aanwezigheid van vondelingen te ontdoen.[24] In andere steden ontwikkelde zich een minder officieel, maar evenzeer sluitend netwerk, waarbij een samenwerkingsverband tussen vroedvrouw(en) en transportondernemer(s) zorgde voor logements- en bevallingsfaciliteiten voor ongewenst zwangere vrouwen, in functie van het transport van de pasgeborenen naar het Parijse vondelingenhuis.[25] Niet alleen uit verafgelegen Franse provincies werden kinderen aangevoerd, maar ook uit het buitenland. In elk geval in de jaren 1770 is een aanvoer uit Brussel geregistreerd.[26] Was ook de Brusselse kinderexport van de Bassany's ingebed in een dergelijk netwerk? Laten we, vooraleer deze vraag te behandelen, eerst dieper ingaan op het vondelingenbeleid in de Zuidelijke Nederlanden en in het bijzonder in Brussel.

De geschiedenis van de vondelingen en de vondelingenzorg geniet in België reeds lang enige aandacht, vooral in het verlengde van de hospitaalgeschiedenis of de lokale (amateur)geschiedschrijving. De kennis die dankzij dit onderzoek beschikbaar is over de

Belgische vondelingengeschiedenis, is evenwel sterk plaats- en tijdsgebonden en van uiteenlopende kwaliteit. Wat de situatie in Brussel in de tweede helft van de achttiende eeuw betreft, is het onderzoek van Paul Bonenfant van het begin van de twintigste eeuw nog steeds vrijwel de enige bron van informatie.[27]

Van een kind kon in de Zuidelijke Nederlanden op twee manieren afstand gedaan worden: het rechtstreeks toevertrouwen aan de publieke weldadigheid via de mechanismen van de gewone armenzorg, of het definitief en anoniem verlaten. Deze twee mogelijkheden stemden overeen met het juridisch onderscheid tussen 'verlaten kinderen' en 'vondelingen'. In het eerste geval was de identiteit van de ouders bekend en viel het onderhoud van de kinderen ten laste van de armenzorg in de ouderlijke gemeente. Deze mogelijkheid was enkel een optie wanneer de ouders een onderstandswoonst hadden verworven en hun staat van behoeftigheid konden aantonen. De zorg voor vondelingen was de verantwoordelijkheid van de gemeente waar het kind gevonden werd, die juridisch gezien als onderstandswoonst gold.[28] Wat de omkadering van de kinderbijstand betrof, bestonden in theorie dikwijls verschillende instituties voor de respectieve drie categorieën die onder de vleugels van zorgvoorzieningen terechtkwamen, met name de vondelingen, de (arme) wezen, en de verlaten kinderen. Dit onderscheid werd niet altijd weerspiegeld in de praktijk: de achttiende-eeuwse omkadering van kinderbijstand betrof eerder een complexe en vermengde aangelegenheid, zowel wat de heterogeniteit van de bijgestane 'deelgroepen', de vormen van bijstand waarop een beroep werd gedaan, als wat de financiering door openbare, religieuze en privé-fondsen betrof. De drie te onderscheiden vormen van kinderbijstand – uitbesteding bij particulieren tegen vergoeding, plaatsing in een tehuis, en onderwijzing parallel met een zekere materiële voorziening in (armen)dag- en zondagscholen – kwamen dikwijls in mengvorm voor bij de respectieve 'deelgroepen'. Vondelingen onder de één jaar werden steeds uitbesteed aan voedsters. Velen bleven tot de leeftijd van acht à tien jaar of zelfs tot hun meerderjarigheid onder de hoede van pleeggezinnen op het platteland. Een aantal steden voorzag in – al dan niet specifiek voor hen bestemde – instellingen waar vondelingen terechtkonden (meestal vanaf een bepaalde leeftijd) voor inwoning en/of een zekere opleiding.[29] Het te vondeling leggen van een kind was evenwel een strafbaar feit in de Zuidelijke Nederlanden, ook al waren de sancties steeds lichter dan in het geval van vruchtafdrijving of infanticide. Er stond geen vaste straf op, en deze moest dan ook naargelang van de omstandigheden bepaald worden.[30] De tendens vanwege stedelijke overheden om het verbod in het gemeen recht aan te vullen met restrictieve ordonnanties, had zich tegen het midden van de achttiende eeuw vertaald in een

stedelijk beleid dat – normatief gezien – de mogelijkheden om een kind anoniem te vondeling te leggen zeer sterk bestrafte en beperkte. Tussen norm en praktijk bevond zich evenwel een grote schemerzone. Op het terrein deed zich vooral vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw een gestage en vervolgens snelle groei voor van het aantal vondelingen in de steden van de Zuidelijke Nederlanden, en in de praktijk werden de repressieve bepalingen ten aanzien van het te vondeling leggen van een kind lang niet altijd even rigoureus toegepast. De toename van het aantal vondelingen in de steden werd en wordt voor een groot deel toegeschreven aan de toevoer van ongewenste kinderen van het platteland: de anonimiteit van de stad, de aanwezigheid van een vorm van vondelingenopvang, en het feit dat het achterlaten van een kind op een verlaten plaats als verzwarende omstandigheid gold, zouden dit 'hinterlandfenomeen' in de hand gewerkt hebben.[31] De drijfreden achter het dubbelzinnig beleid van de stedelijke overheden – restrictief in theorie, dikwijls gedogend in de praktijk – kan gesitueerd worden bij het spanningsveld tussen enerzijds de bekommernis om het aantal vondelingen in te dijken, en met hen de financiële vereisten voor hun opvang, en anderzijds de angst om door een al te streng beleid een stijging van het aantal kindermoorden in de hand te werken.[32]

De situatie in het achttiende-eeuwse Brussel zoals dat uit officiële documenten naar voren komt, past volledig in dit globale plaatje. Een ordonnantie van 1698, heruitgevaardigd in 1733, voorzag onder meer in maatregelen die de identificatie en opsporing van ouders die hun kind te vondeling hadden gelegd moesten vergemakkelijken: verklikkers van overtreders werden beloond en de mogelijkheden tot anonieme bevalling werden beperkt door een reglementering van de activiteiten van vroedvrouwen.[33] Ook in Brussel nam het aantal vondelingen merkbaar toe in de tweede helft van de achttiende eeuw. In 1690 had de stad 922 vondelingen onder haar hoede, in 1777 waren dit er 1350, in 1785 reeds 2570.[34] De genoemde 'hinterlandfactoren' waren volgens Bonenfant in het bijzonder van toepassing op de hoofdstad: Brussel was tegen het einde van de achttiende eeuw hét centrum bij uitstek geworden voor het 'deponeren' van ongewenste kinderen. Het merendeel van de vondelingen zou dan ook afkomstig geweest zijn van het platteland en uit kleine dorpen.[35] Voor zover na te gaan valt, weerspiegelde de stijging zich op geen enkele manier in een evenredige toename van juridische vervolgingen. Voor de achttiende eeuw is er voor de Brusselse ammanie zelfs geen enkele veroordeling geregistreerd.[36] In 1771 werden de beperkende stedelijke ordonnanties formeel uitgehold bij decreet: de gerechtsofficieren kregen verbod nog langer inlichtingen in te winnen of nasporingen te verrichten.[37] De opvang van vondelingen in de

hoofdstad ressorteerde onder de bevoegdheid van twee 'directeurs van de vondelingen', sinds 1705 niet langer aangeduide poorters, maar ambtenaren van de tresorie.[38] Een vondelingenhuis kende Brussel niet in de achttiende eeuw. Het "vondelingmeiskenshuis" of "petit béguinage" dat het licht had gezien in de jaren 1640 op initiatief van de Jansenist Jean Vernimmen, was reeds tegen het einde van de zeventiende eeuw tot een pensionaat omgevormd dat tegen betaling voorzag in de opvoeding van kostgaande meisjes.[39] De Brusselse armenscholen waren tegen het einde van de achttiende eeuw geëvolueerd tot internaten met een beperkt aantal plaatsen, die in de praktijk ei zo na enkel nog wezen opnamen.[40] Pas in 1807 werd in de hoofdstad een vondelingenhuis opgericht, dat twee jaar later van een 'schuif' werd voorzien.[41] In de tweede helft van de achttiende eeuw betrof de vorm van bijstand aan vondelingen in Brussel dus louter uitbesteding bij particulieren. De 'directeurs van de vondelingen' organiseerden de plaatsing in pleeggezinnen op het omliggende platteland, en zorgden voor de ermee gepaard gaande vergoeding, tot het kind de leeftijd van achttien, negentien of twintig jaar had bereikt.[42] De vergoeding voor pleeggezinnen bedroeg gemiddeld rond de eenentwintig gulden per kind per jaar.[43] De inspectie van de pleeggezinnen schoot erg tekort: slechte behandeling, verwaarlozing, ondervoeding en een hoge mortaliteit (gemiddeld twee op vijf) van de uitbestede vondelingen waren punten van kritiek in een rapport dat in 1787 werd opgesteld.[44] De financiering van de vondelingenzorg in Brussel werd vooral gedragen door de stedelijke overheid: de hiervoor bestemde particuliere fondsen waren ontoereikend en de gemeentelijke armentafels weigerden veelal in de kosten te voorzien. In het begrotingsjaar 1760-1761 bedroeg deze uitgavenpost 22.572 gulden in de stedelijke begroting. In het daaropvolgende decennium lagen de jaarlijkse kosten gemiddeld zo'n vierduizend gulden hoger.[45]

Vondelingenopvang bestond dus wel degelijk in Brussel: daarvoor hoefde men de grens niet over te gaan. De financiële implicaties van het stijgend aantal vondelingen vormden evenwel een belangrijke bekommernis van het stadsbestuur. Besparingsoverwegingen in het Brusselse vondelingenbeleid lijken een niet geringe rol gespeeld te hebben in zowel het 'hoe' als het 'waarom' van de kindertransportonderneming van de Bassigny's.

Een patroon achter de tegenstrijdigheden

Het feitelijke onderzoek naar de Brusselse kinderexport van de Bassany's nam eind november 1761 een aanvang met een schrijven van Karel van Lotharingen, de landvoogd van de Oostenrijkse Nederlanden, aan de Geheime Raad en advocaat-fiscaal De Cock, waarbij een document van de hand van een zekere Boullanger, *conseiller du Roy et commissaire au Chatelet de Paris,* onder de aandacht werd gebracht. Dit document betrof een rekwest, gedateerd op 29 juni 1761 en gericht aan alle pastoors van Brussel en van de parochies op de weg van Brussel naar Parijs. Ze werden in het verzoekschrift opgeroepen om de kinderen die hen aangebracht werden door Jean-Baptiste Bassany en zijn vrouw te dopen, *sans faire des difficultés sur les noms des parents.* Deze kinderen waren namelijk bestemd voor het *Maison de la Couche* in Parijs, en een weigering om hen te dopen, zo bezwoer het verzoekschrift, zou een inbreuk op de kerkelijke wetten inhouden en een groot onrecht ten aanzien van de kinderen in kwestie, omdat zij onderweg zouden kunnen sterven.[46] Uit de ondervragingen die later van het schoenmakersechtpaar werden afgenomen, blijkt dat de originele versie van het rekwest van Boullanger in het bezit was van de Bassany's. Toen Jean-Baptiste in het najaar van 1761 in het Brusselse stadhuis zijn reisdocumenten had willen laten hernieuwen, had de stedelijke administratie een kopie van het verzoekschrift gemaakt en hem bovendien de hernieuwing van zijn documenten geweigerd.[47] Waarschijnlijk was via deze kopie een afschrift van Boullanger's rekwest uiteindelijk terechtgekomen bij de landvoogd. Waarom de stedelijke administratie plots deze onwillige houding ten aanzien van Jean-Baptiste Bassany heeft aangenomen en de aanzet zou gegeven hebben tot het onderzoek, is onduidelijk. Misschien ligt de verklaring in het feit dat in dat jaar het stadsbestuur hernieuwd werd.[48]

Gevraagd om zijn advies, was advocaat-fiscaal De Cock naar aanleiding van de eerste brief van de landvoogd zijn licht gaan opsteken bij een (niet nader genoemde) Brusselse magistraat. Deze had hem toevertrouwd dat Jean-Baptiste Bassany, poorter van de stad Brussel, er reeds geruime tijd openlijk zijn beroep van had gemaakt om jonge kinderen die hem in Brussel (en misschien elders) werden aangeboden, naar Parijs te voeren.[49] In navolging van een advies van de Geheime Raad werd de amman van Brussel opgedragen de nodige inlichtingen in te winnen over Bassany en alle anderen die eventueel bij het transport betrokken waren.[50] Deze ondervragingen zijn verloren gegaan.[51] Midden maart 1762 werd de procureur-generaal in het onderzoek ingeschakeld, wiens onderzoeksdaden wel een lijvige bundel ondervragingen overleverden.[52] Van 24 maart tot en met 5 april 1762 werden door de procureur-generaal, baron van Hemptines en Tourneppe, in totaal dertien ondervragingen – tien in het Frans, drie in het Nederlands – afgenomen: van het schoenmakersechtpaar en hun zoon, van Brusselse

dokters en vroedvrouwen, van een kamerverhuurster en van de buurvrouw van de Bassany's.[53] De verklaringen van de verschillende ondervraagden bevatten heel wat tegenstrijdigheden, in eerste instantie met betrekking tot de graad en aard van betrokkenheid. Ondanks – en ook dankzij – de contradicties vormen de uitgebreide ondervragingen evenwel een waardevolle bron van informatie om de gestelde vragen betreffende het 'hoe' en het 'waarom' aan een systematische bespreking te onderwerpen.

Over de grond van de zaak waren de verklaringen van Elisabeth Quoquidez en haar man gelijklopend: beiden hadden sedert een aantal jaren en in alle openheid tussen de vijfentwintig en negenentwintig kinderen van Brussel naar het Parijse vondelingenhuis gebracht, voor een min of meer vastgesteld bedrag van twee gouden Louis, plus een halve kroon voor de Parijse commissaris.[54] Als bewijs van het transport werd bij terugkeer telkens een 'afleveringsattest' – of een begrafenisakte in geval het kind onderweg was overleden – overhandigd aan de 'klant'. Een zestal van de weggevoerde kinderen, zo verklaarde Elisabeth, waren afkomstig van 'bedrogen' meisjes die zij bij haar thuis verlost had, en sommige kinderen waren door onbekenden bij hen thuis afgeleverd. Ook een aantal met naam genoemde Brusselse dokters en vroedvrouwen zouden hen kinderen bezorgd hebben. Voor het ondernemen van het transport was Jean-Baptiste Bassany voorzien van een *certificat ordinaire* zoals dit verschaft werd aan de poorters van Brussel.[55] Het schoenmakersechtpaar verklaarde noch tegenover de luitenant-amman, noch tegenover de 'clerck van den bloede' Waegemans, enig geheim gemaakt te hebben van de toedracht van hun reizen naar Parijs.[56] Deze twee ambtenaren zouden hen overigens gefeliciteerd hebben met het 'goede werk' dat zij leverden, omdat de uitvoer van dergelijke kinderen de stad ontlastte van hun onderhoud. Zowel Elisabeth Quoquidez als Jean-Baptiste Bassany benadrukten dan ook dat zij zich nooit van enig kwaad bewust waren geweest, en dat zij steeds in *la bonne foi* gehandeld hadden.

De éénenzestigjarige uit Valenciennes afkomstige Elisabeth Quoquidez en haar tien jaar jongere echtgenoot stelden dus dat verschillende Brusselse vroedvrouwen en dokters hen kinderen bezorgd hadden om naar het Parijse vondelingenhuis te brengen. Beiden verwezen ook naar het bestaan van een soort overeenkomst hierover. Elisabeth verklaarde echter enkel met een vroedvrouw, de weduwe Baclan, daarover concrete afspraken gemaakt te hebben, terwijl Jean-Baptiste Bassany zo ver ging te stellen dat *les accoucheurs de Bruxelles* hem en zijn vrouw gecontacteerd hadden met een welomschreven voorstel betreffende de voorwaarden en vergoedingen voor het ondernemen van een dergelijk transport. Volgens de

verklaringen van het schoenmakerskoppel kwam het er in de praktijk hoe dan ook op neer dat er in de relatie met de dokters en vroedvrouwen (net als met andere personen die een beroep op de transportdienst deden) bepaalde – al dan niet officieuze of ongeschreven – regels en afspraken in acht genomen werden, zoals over het bedrag van de vergoeding en het voorleggen van een afleveringsatttest na afloop. De verklaringen van de dokters en vroedvrouwen die ondervraagd werden, stemden zelden overeen met de bewering van de Bassany's als zouden verscheidene van hen meerdere kinderen aan het schoenmakerspaar overhandigd hebben. Allen ontkenden vooreerst het bestaan van een soort overeenkomst en drie van de ondervraagden stelden zelfs de Bassany's op geen enkele manier te kennen. Vijf verloskundigen gaven wel toe het schoenmakerskoppel persoonlijk te kennen en van hun transportdienst op de hoogte te zijn, en zelfs potentiële klanten hierover ingelicht te hebben. Van deze vijf ontkenden de gebroers Godecharles echter enige verdere betrokkenheid. Dokter Tricot, weduwe Baclan en dokter Rogge gaven wel toe ooit rechtstreeks bij een transport betrokken te zijn geweest, maar hielden het bij de eenmaligheid van die inmenging. Enkel dokter Tricot verklaarde daadwerkelijk een kind aan de Bassany's bezorgd te hebben, als tussenpersoon voor een door hem verloste vrouw. Weduwe Baclan beweerde dat zij slechts eenmaal de naam van een potentiële klant had doorgegeven aan Elisabeth Quoquidez. De verklaring van dokter Rogge plaatst ons bovendien voor het vraagstuk van de kip en het ei. Hij beweerde namelijk dat hij Elisabeth Quoquidez verzocht had hem naar het Parijse vondelingenhuis te vergezellen om onderweg zorg te dragen voor een kind, omdat hij gehoord had dat Bassany en diens vrouw een dergelijk transport ondernamen. Deze laatsten verklaarden daarentegen dat Rogge de eerste was om hen een kind te bezorgen. De tegenstrijdigheden tussen de verklaringen van de Bassany's enerzijds en de dokters en vroedvrouwen anderzijds kunnen geïnterpreteerd worden als een poging van de eersten om hun eigen verantwoordelijkheid voor een deel naar anderen door te schuiven, of van de laatsten om zich zoveel mogelijk in te dekken tegen eventuele vervolging (of een combinatie van de twee). Het is onmogelijk om op basis van de ondervragingen uit te maken wie al dan niet de waarheid sprak. Een zekere betrokkenheid en 'tussenschakelfunctie' bij het kindertransport van de kant van de dokters en vroedvrouwen valt in elk geval vast te stellen. De manier waarop deze betrokkenheid zich concreet manifesteerde, of dit nu op een 'actieve' manier was (door het daadwerkelijk overhandigen van de kinderen) of op een 'passieve' manier (door het inlichten van potentiële klanten), is hier in feite niet van essentieel belang.

Op de vraag hoe potentiële klanten op de hoogte waren van het feit dat de Bassany's een kindertransport naar Parijs ondernamen, antwoordde Jean-Baptiste Bassany dat ze dat waarschijnlijk horen vertellen hadden. Zijn vrouw en hijzelf maakten daar immers geen geheim van, voegde hij eraan toe. De dokters Rogge, Joseph Godecharles, Charles Godecharles en Tricot, alsook de vroedvrouw Baclan, bevestigden allen dat zij op de hoogte waren van het feit dat de Bassany's deze transportdienst aanboden, ofwel doordat één van de twee hen aangezocht had om de kwaliteiten van hun transportdienst te roemen, ofwel doordat ze dit 'horen zeggen' hadden. De verklaring van de buurvrouw van de Bassany's die vertelde dat Elisabeth Quoquidez de gewoonte had om met pasgeborenen op ronde te gaan in de buurt, waarbij ze er geen geheim van maakte dat ze de borelingen naar Parijs zou voeren, ondersteunt de verklaringen van Rogge en Charles Godecharles als zou het transport in alle openheid verlopen zijn. Een steeds weerkerend thema dat door de ondervraagden verbonden werd met de openheid waarmee de Bassany's de export ondernamen, was dat de stedelijke overheid op de hoogte was van deze activiteit, en dat ze het oogluikend liet gebeuren of zelfs stimuleerde. Zowel Elisabeth Quoquidez als Jean-Baptiste Bassany lieten duidelijk uitschijnen dat een aantal personen van de stedelijke overheid op de hoogte was van de toedracht van het transport, met name de luitenant-amman, die hen had aangemoedigd, de administratie op het stadhuis, die hen van de nodige reisdocumenten had voorzien, en de 'clerck van den bloede' Waegemans, die op eigen houtje en in tamelijk louche omstandigheden (in een cabaret en in ruil voor vijf stuivers en een pot bier) de certificaten had bezorgd aan Jean-Baptiste Bassany nadat de officiële stedelijke administratie geweigerd had de documenten te hernieuwen.[57] Dokter Charles Godecharles en buurvrouw "De Radt" bevestigden respectievelijk dat Waegemans op de hoogte was van het transport van de Bassany's en dat hij bij deze laatsten thuis had aangeklopt. De openheid waarmee het transport blijkens bijna alle ondervragingen ondernomen werd, moet bijna ontegensprekelijk geïmpliceerd hebben dat ook de stedelijke instanties hiervan op de hoogte waren. Uit de brief van advocaat-fiscaal De Cock van 10 december 1761, waarin hij schreef zijn informatie gehaald te hebben bij 'een magistraat' te Brussel, blijkt eveneens dat de overheidsinstanties in Brussel niet onwetend waren over het kindertransportfenomeen. Alle aanwijzingen lijken dus te bevestigen dat de Brusselse overheid op de hoogte was van het bestaan van de exportonderneming van de Bassany's, en zich passief medeplichtig (oogluikend) of zelfs actief medeplichtig (aanmoedigend en de nodige documenten verstrekkend) opstelde. Deze houding lijkt in de eerste plaats te zijn ingegeven door het feit dat een dergelijke kinderuitvoer de stijgende uitgavenspost voor vondelingenzorg verlichtte. Beleidsoverwegingen blijken dus

een rol gespeeld te hebben in de Brusselse 'aanbodzijde' van het kindertransport. Was er aan Parijse zijde ook sprake van een relevante 'vraagfactor'?

Hoewel ambtenaren in de Zuidelijke Nederlanden de herbevolkingspolitiek van Frankrijk als beweegreden achter het stimuleren van een kinderinvoer aanduidden,[58] kon het *Maison de la Couche* zelf met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid op geen enkele manier voordeel halen uit de aanvoer van kinderen uit Brussel, integendeel. De grote toevloed van vondelingen in de loop van de achttiende eeuw stelde het Parijse vondelingenhuis voor ernstige financiële, materiële en organisatorische problemen.[59] Hoewel het utilitaristisch discours in de loop van de achttiende eeuw heel wat scenario's voorzag waarin de vondelingen hun veronderstelde 'schuld' aan de maatschappij zouden kunnen afbetalen (in de landbouw, het leger of de kolonies), bleef het bij theoretische bespiegelingen, niet omdat het denkbeeld geen ingang vond bij de autoriteiten (er werden zelfs bepaalde maatregelen in die richting getroffen), maar in eerste instantie omwille van de reeds vermelde uiterst kleine overlevingskans van de vondelingen.[60] Uit de verklaringen blijkt dat bij het bezorgen van het kind steeds een halve kroon aan de commissaris overhandigd werd in ruil voor een 'reçubiljet'. In het Parijse vondelingenhuis diende in principe evenwel geen toetredingssom te worden betaald. Alles wijst er dus sterk op dat de Brusselse kindertransportonderneming een bijkomende bron van inkomsten vormde voor de 'corrupte' commissaris Boullanger, en dat dit ook de reden was voor zijn medewerkende houding. Misschien coördineerde hij op deze manier nog andere gelijkaardige transportondernemingen, zodat dit hem in totaal een aardige som opleverde.

Uit de ondervragingen van de Brusselse dokters en vroedvrouwen valt onrechtstreeks af te leiden dat ongewenste kinderen in het derde kwart van de achttiende eeuw een relatief frequent fenomeen waren in de hoofdstad van de Zuidelijke Nederlanden. De confrontatie met meisjes of vrouwen die hun kind niet konden of wilden bijhouden bleek immers voor geen van de ondervraagde dokters en vroedvrouwen een ongewone zaak. De vaststellingen rond het 'hoe' van het kindertransport brengen ons op het probleem van het 'waarom', waarbij twee evidente vragen centraal staan: welke waren de beweegredenen van de 'klanten' van de Bassany's om zich van een kind te 'ontdoen', en waarom wilden ze het dan naar het Parijse vondelingenhuis laten brengen?

Beweegredenen van de 'klanten'

Bij de ondervraagden die hun betrokkenheid bij de kindertransportonderneming ontkenden of minimaliseerden treffen we uiteraard geen of weinig gegevens aan over de identiteit van de personen die een beroep gedaan hadden op de transportdienst van de Bassany's. Ook de andere verklaringen zijn evenwel bijzonder arm aan dergelijke informatie. Meestal verklaarde de ondervraagde *de connoitre ni son nom ni son demeure,* soms beperkte de kennis zich tot een voornaam, een geboorteplaats, of de naam van de kerk waarin de boreling gedoopt was. Geen enkele verklaring bevatte echter enige bruikbare informatie die de ondervragers in staat kon stellen de personen in kwestie op te sporen, laat staan dat hun identiteit vandaag gereconstrueerd zou kunnen worden. Sommige ondervraagden brachten gegevens aan die niet meteen refereerden aan de identiteit van de 'klanten', maar die wel verwezen naar hun sociale achtergrond en beweegredenen. Zulke informatie is onder meer terug te vinden bij Elisabeth Quoquidez, maar ook zij wist niets te vertellen over de afkomst van de kinderen die haar door onbekenden of door dokters en vroedvrouwen geleverd waren. Haar ondervraging levert slechts achtergrondgegevens op over negen van de negenentwintig kinderen die zij stelde naar Parijs gevoerd te hebben: een van hen was afkomstig van een dienstmeid, twee andere van vrouwen die waarschijnlijk (sic) dienstmeid waren, en de overige van de – tijdens de doortocht van de Fransen 'bedrogen' – zes meisjes en dienstmeiden die zij bij haar thuis verlost had. Zij verzekerde dat geen van deze meisjes getrouwd was. De personen die Joseph Godecharles ingelicht had over de transportdienst, zo stelde hij, waren bij hem te rade gekomen met de vraag hoe de reputatie van zwangere of pas bevallen *dochters* en de *conservatie* van de kinderen gevrijwaard konden worden. Aan zijn wijze van adviseren voegde de dokter een expliciete apologie toe: het voorkwam dat de borelingen omgebracht werden. Zijn broer Charles verklaarde dat de twee of drie meisjes die hij had verlost en op de hoogte gebracht van de diensten van de Bassany's, over geld noch mogelijkheden beschikten om hun kind te onderhouden. Ook hij meende dat dit alternatief voorkwam dat de kinderen *in privaten geworpen* of anderszins omgebracht werden. Dokter Tricot wist ten slotte te vertellen dat het kind dat hij aan de Bassany's overhandigd had, afkomstig was van een jonge *danseuse ou figurante*, zwanger gemaakt door een Fransman.

Ongetrouwd zijn en armoede komen dus uit de ondervragingen op de voorgrond als de motieven waarom de 'klanten' van de Bassany's afstand deden van hun kind. Hun sociaal profiel zoals dit zich tamelijk eenduidig aftekent uit de inhoud van de ondervragingen, lijkt

zich bijna integraal te hebben gesitueerd in de groep die volgens recent historisch onderzoek een belangrijk deel vormde van de ouders die hun kind aan vondelingenhuizen toevertrouwden: de *filles-mères*, met een grote deelgroep aan dienstmeiden. Daarmee blijft de vraag waarom het kind naar Parijs gevoerd werd, en niet gewoon in Brussel te vondeling gelegd, evenwel nog altijd onbeantwoord. De relatief hoge kostprijs van het transport lijkt bovendien moeilijk te rijmen met hun gesuggereerde armoede. Het vaste bedrag dat de Bassany's voor hun transport aanrekenden – twee gouden Louis of acht kronen – correspondeerde met zo'n 26,57 Brabantse gulden.[61] Vergeleken met de gemiddelde prijs voor tarwebrood in Brussel in het oogstjaar 1761, moet één transportdienst de Bassany's de tegenwaarde opgeleverd hebben van zo'n 283 broden van zeshonderd gram.[62] Uitgedrukt in daglonen, kwam het bedrag om een kind naar Parijs te laten brengen overeen met zo'n zevenentwintig werkdagen van een geschoolde arbeider, respectievelijk eenenveertig werkdagen van een ongeschoolde arbeider.[63] Twee gouden Louis was dus een aanzienlijk bedrag, zowel voor wie het betaalde als voor wie het ontving. Voor de Bassany's vormde de kindertransportonderneming ongetwijfeld een lucratieve bezigheid. Omgekeerd kan de transportdienst onmogelijk betaalbaar geweest zijn voor de meest verarmde groepen van de bevolking. Het lijkt dan ook meer dan waarschijnlijk dat het argument 'armoede' genuanceerd moet worden, en dat het gros van de klanten van de Bassany's tot een laag van de bevolking behoorde die in elk geval een bedrag van twee gouden Louis veil kon hebben. Vooropgesteld dat zij van een continue en goedbetaalde werkgelegenheid kon genieten, is het mogelijk dat een dienstmeid een dergelijk bedrag bijeen kon sparen: gegevens over een Antwerps huishouden maken voor de jaren 1758/59 melding van jaarlonen van veertig en vijftig gulden voor een gevoede, gehuisveste en geklede dienstmeid, respectievelijk keukenmeid.[64] Anderzijds is het natuurlijk mogelijk dat niet de directe 'klant' van de Bassany's het bedrag voor het transport opbracht, maar dat iemand anders betaalde, bijvoorbeeld de vader van het ongewenste kind of diens familie. Misschien waren de dienstmeiden in kwestie wel zwanger gemaakt door de zoon of heer des huizes, en moet hun ongewenste zwangerschap gekaderd worden in de door sommige auteurs benadrukte 'zedeloosheid' bij de hogere lagen in de achttiende-eeuwse samenleving, die zich vooral zouden vergrepen hebben aan hun dienstpersoneel.[65] De informatie uit de ondervragingen is hoe dan ook beperkt tot slechts een deel – hoogstens de helft – van de 'klanten' van de Bassany's. In globo mag in elk geval niet uit het oog worden verloren dat hun 'klanten' niet noodzakelijk een homogene groep vormden. Niet alle kinderen werden door hun moeders afgeleverd, of vlak na de bevalling aan de Bassany's toevertrouwd: een heel deel werd door 'onbekenden' bezorgd. Er zijn vele

redenen te bedenken waarom men van een kind af zou willen – tot en met ingewikkelde familie- en erfenisintriges – die verder gaan dan het louter niet kunnen of willen bijhouden. Misschien is het wel naar een mogelijke erfeniskwestie dat advocaat-fiscaal De Cock verwees toen hij fulmineerde dat de transportonderneming zelfs legitieme kinderen *tous les droits de leur naissance* ontnam.[66]

De relatief hoge prijs voor het kindertransport brengt in elk geval de tweede kernvraag van het *waarom* nog sterker op de voorgrond: de klanten in kwestie moeten immers een gegronde reden gehad hebben om zo'n bedrag neer te tellen voor het vervoer naar Parijs. Mogelijke verklaringen voor het feit dat zij het kind niet gewoon in Brussel te vondeling legden, komen niet aan bod in de ondervragingen. De gebroers Godecharles stelden met hun apologie de transportonderneming wel onrechtstreeks voor als het enige alternatief voor kindermoord. Ook de Geheime Raad vroeg zich af of de kinderexport misschien niet *le moïen le moins criminel* vormde om zich van een kind te ontdoen, en gebood na te gaan of de opvang van vondelingen te Brussel wel rechtmatig verliep en of de restrictieve bepalingen rond het te vondeling leggen van kinderen eventueel de aanleiding hadden gevormd tot het fenomeen van de kinderuitvoer.[67] Het restrictief beleid in Brussel ten aanzien van het te vondeling leggen als argument aanduiden voor het transport naar Parijs stelt evenwel een belangrijk probleem. In het kader van het 'dubbelzinnige' stedelijk beleid, zoals reeds aangestipt werd bij de inleidende uiteenzetting, zijn er – voor zover we kunnen nagaan – geen strafrechtelijke sancties meer uitgevoerd in de achttiende eeuw. Het te vondeling leggen van een kind in de hoofdstad was mogelijk, en het gebeurde ook, getuige het stijgend aantal vondelingen in Brussel en ten laste van de stedelijke overheid. Ook de advocaat-fiscaal verzekerde dat de 'directeurs van de vondelingen' te Brussel *reçoivent sans difficulté tous les enfans abandonnés ou trouvés qu'on leur présente,* en dat geen enkel lid van de Brusselse magistraat zich had kunnen herinneren dat *les peines comminées par le droit commun et les ordonnances contre les personnes qui exposent des enfans* ooit uitgevoerd waren.[68] De Brusselse instanties hadden er in deze context evenwel belang bij aan te tonen dat hun beleid deze kinderexport niet in de hand kon gewerkt hebben. Negen jaar na het onderzoek naar het kindertransport werd Elisabeth Quoquidez opnieuw aangehouden, ditmaal naar aanleiding van het feit dat zij een kind voor de deur van één van de 'directeurs van de vondelingen' had gedeponeerd.[69] Het feit dat dit een voldoende reden was om gearresteerd te worden, lijkt aan te tonen dat de restrictieve bepalingen van de ordonnantie van 1733 – in weerwil van het discours van de Brusselse overheid – toch in de praktijk toegepast werden, en dat er in de hoofdstad hoe dan

ook opsporingen werden verricht naar personen die een kind te vondeling legden. De stellingname van de (nieuwe) luitenant-amman in het kader van deze tweede arrestatie van Elisabeth Quoquidez wijst in elk geval ook in die richting: hij drong aan op een afschaffing van het Brussels verbod op het te vondeling leggen van kinderen, omdat die ordonnantie aanleiding gaf tot *enfans detruits dans des dessous-terrains, canals, rivieres, et autres endroits.*[70] Deze 'tweede zaak Bassany' zou uiteindelijk resulteren in de interventie van regeringswege van 1771, waarbij de Brusselse overheid geboden werd zich over alle kinderen te ontfermen die haar werden aangeboden, zonder nog enige opsporing te verrichten.[71] De aanvang van het 'gedoogbeleid' in de hoofdstad zou dus pas in 1771 gesitueerd moeten worden. Langs de andere kant is er – volgens de bronnen waarover we beschikken – geen enkele straf voltrokken voor het te vondeling leggen van een kind in Brussel doorheen de hele achttiende eeuw. Zelfs indien bestraffing zich in de achttiende eeuw inderdaad niet heeft voorgedaan, wil dit evenwel nog niet zeggen dat er voor 1771 geen vervolgingen of opsporingen plaatsgevonden hebben, zoals ook de arrestatie van Elisabeth Quoquidez in de 'tweede zaak Bassany' aantoont. Gegeven de toename van het aantal vondelingen in de hoofdstad, en daarmee samengaand die van de uitgaven voor hun opvang, zou het in elk geval niet verwonderen dat de stedelijke instanties deze stijging hebben trachten tegen te gaan door een actief restrictief beleid. Maar misschien deed de angst het aantal kindermoorden op te drijven de bevoegde instanties toen al afzien van een al te rigoureuze penale sanctionering. Hoe dan ook, de grootste bekommernis van de stedelijke overheid met betrekking tot de vondelingentoename lag op het financiële vlak, en in deze optiek was *juridische* vervolging van 'kindverlaters' evenmin een prioriteit. Het is met andere woorden best mogelijk dat opsporingen louter 'administratief' verricht werden met het doel de onderhoudskosten te kunnen afwentelen op de ouders, en dus geen strafrechtelijk staartje kregen. Pogingen tot opsporing en maatregelen om de anonimiteit van kindverlating in te perken vanuit financiële motieven, waren in elk geval een rode draad in het Brusselse vondelingenbeleid tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw, toen het spanningsveld tussen morele overwegingen en administratieve zuinigheid duidelijk op de voorgrond trad in de discussie rond de vondelingenschuif.[72]

De 'reputatie' van de vondelingenopvang in respectievelijk Brussel en Parijs betreft een andere mogelijke push-pull-factor die misschien een rol speelde. Aangezien Brusselse vondelingen veelal uitbesteed werden om en rond de hoofdstad, is het best mogelijk dat de gebreken van de vondelingenopvang die als kritiek geformuleerd werden in het genoemde

rapport van 1787, gemeengoed waren bij de lokale bevolking. In de Parijse voorzieningen was het kind zeker geen beter lot beschoren, maar zoals reeds opgemerkt betogen een aantal historici dat de bevolking onkundig was van de miserabele overlevingskansen die het daar had. De afstand die Brussel van Parijs scheidde kan de 'goede reputatie' van het *Maison de la Couche* verheven hebben tot het niveau van het beloofde land met de gouden torens. Het is aannemelijk dat de wens de vader van de gedachte was, en dat vele verlatende moeders maar al te graag wilden geloven dat het niet alleen voor zichzelf maar ook voor het kind het beste was om het naar Parijs te laten voeren. De Bassany's en de betrokken dokters en vroedvrouwen kunnen – al dan niet uit oprechte overtuiging – hun steentje bijgedragen hebben tot een aanlokkende en geruststellende beeldvorming over het *Maison de la Couche*. De verklaring van Joseph Godecharles dat hij tijdens zijn leerperiode als chirurg in Parijs ondervonden had hoe de vondelingen daar *zeer goed werden opgebracht* en *van alle noodzakelijkheden voorzien werden,* versterkt deze hypothese. Aangezien Brussel nog niet over een vondelingenschuif beschikte, kon een kind daar bovendien alleen te vondeling gelegd worden door het werkelijk op een verlaten plaats achter te laten. In welke handen en in welke toestand – goede of slechte? – het kind dan uiteindelijk terecht zou komen, hing dus af van heel wat meer onzekere toevalsfactoren dan bij de directe bezorging in Parijs het geval was. Het hoge bedrag voor het transport lijkt er in elk geval op te wijzen dat de klanten van de Bassany's een relatief grote kans op overleving van het kind veronderstelden: waarom zouden ze een dergelijk bedrag betaald hebben als ze meenden of wisten dat het kind een haast gewisse dood tegemoetging? Sterven kon het kind overal; daarvoor moest het niet eerst naar Parijs gebracht worden.[73]

Hoe dan ook is het waarschijnlijk dat de verre afstand, de anonimiteit, en de afwezigheid van opsporingen, de belangrijkste meerwaarde vormden van het Parijse vondelingenhuis in vergelijking met het Brusselse alternatief. Dat armoede een primaire drijfveer was van de 'klanten' van de Bassany's moet, gezien de relatief hoge prijs van de transportdienst, in elk geval genuanceerd worden, en verklaart op zich niet voldoende waarom het kind dan naar Parijs gevoerd werd. Eerder was de bijna-onmogelijkheid van 'ontdekking', en daarmee de zekerheid dat het kind definitief 'verwijderd' was, waarschijnlijk de belangrijkste motivatie om op de transportdienst van de Bassany's een beroep te doen. De magere gegevens die de ondervraagden aanreikten over de 'klanten' waren verre van voldoende voor een mogelijke identificatie, en over minstens de helft van de 'klanten' werd helemaal niets te weten gekomen. Het feit dat de 'klanten' van de Bassany's zelfs in de context van een gerechtelijk

onderzoek omhuld bleven met een ondoordringbaar aura van anonimiteit, is een sterke aanwijzing dat zij die anonimiteit doelbewust opgezocht en gevrijwaard hebben. De kinderen die aan de Bassany's werden toevertrouwd, waren met andere woorden waarschijnlijk kinderen waarvan de 'klant' de sporen zo grondig mogelijk wenste uit te wissen. De reden waarom absolute geheimhouding een primaire bekommernis zou geweest zijn, kan voor elk van de 'klanten' verschild hebben, parallel met de legio te bedenken scenario's waarin men zich van een kind zou willen ontdoen. In de door de ondervraagden geciteerde gevallen, lijken motivaties als reputatie, en in extenso de vrijwaring van huwelijks- en misschien zelfs werkgelegenheidskansen, het meest aan de orde geweest te zijn. Wanneer het aangehaalde argument van armoede niet als een uitspraak over de situatie van de zwangere vrouwen moet begrepen worden, maar eerder als een 'als…dan'-vooruitzicht op de moeilijke sociaal-economische positie waarin de alleenstaande moeder zich *zou* bevinden *indien* zij het kind zou bijhouden, kan het eventueel ook in deze context gekaderd worden. Opmerkingen in de ondervragingen over het logies dat sommige van deze 'klanten' betrokken bij particulieren en in herbergen, kunnen begrepen worden als aanwijzingen dat (sommige van) de vrouwen in kwestie niet van Brussel afkomstig waren, en zich misschien reeds een aantal maanden voor de bevalling naar de hoofdstad hadden begeven, in dat geval waarschijnlijk om er zeker van te zijn dat niemand in hun eigen milieu afwist van de zwangerschap.[74]

Afsluitende bedenkingen

Zoals reeds werd opgemerkt, werd de vervolging tegen de betrokkenen bij het kindertransport van de Bassany's gestaakt, omdat er enerzijds geen wet bestond die een dergelijke kinderexportonderneming verbood, en omdat er anderzijds vooropgesteld werd dat de betrokkenen inderdaad *dans la bonne foi* gehandeld hadden.[75] Enkel de luitenant-amman van Brussel zou concrete gevolgen van het onderzoek ondervinden: op hem waren de 'verzachtende omstandigheden' volgens de landvoogd niet van toepassing. Als gerechtelijke en politionele ambtenaar moest hij immers geweten hebben dat de kinderuitvoer in elk geval in strijd was met de civiele wetten. Karel van Lotharingen beval dan ook een rechtsvordering in te stellen tegen de luitenant-amman, en iets meer dan twee maanden later liet de procureur-generaal hem weten de nodige onderzoeksdaden verricht te hebben.[76] In de centrale ordonnantie van 20 december 1762 die naar aanleiding van de zaak Bassany tot stand kwam, werden de straffen voor ouders die hun kind lieten exporteren met de bedoeling *de s'en*

défaire, net als voor hen die een dergelijk transport ondernamen of erbij betrokken waren, vastgesteld op een geseling (de eerste keer) en verbanning (de tweede keer). Medeplichtige gerechtsofficieren zouden ontslagen worden.[77]

Het onderzoek van 1761/62 op hoog bestuurlijk en gerechtelijk niveau naar de kindertransportonderneming van de Bassany's vormt een mooi afgerond geheel, met een begin (de 'ontdekking' via het rekwest van commissaris Boullanger), een midden (de ondervragingen) en een slot (de ordonnantie van 20 december 1762). Dit idee van 'afhandeling' is evenwel slechts schijn. Het vacuüm dat geschapen werd door het verbod op de kinderexport, zal in de context van de restricties van het Brusselse beleid ongetwijfeld zijn opgevuld door andere mechanismen om met ongewenste kinderen om te gaan, of zelfs door een gelijkaardig transport, minder zichtbaar, geheimer, en voor de hedendaagse historicus niet meer achterhaalbaar. Pas in 1771 waren de 'push'-factoren van het Brusselse beleid voorwerp van regeringsinterventie, en misschien werd met deze maatregel daadwerkelijk een aanvang gemaakt met het verminderen van de nood aan alternatieve kanalen voor vondelingen in spe.

In het licht van de verklaringen van de Bassany's lijkt het er sterk op dat hun transportdienst ingebed was in een Brussels netwerk, een samenwerkingsverband tussen verhuurders van kamers, vroedvrouwen en dokters, het schoenmakerspaar, de Parijse commissaris, en in zekere mate zelfs de Brusselse overheid. De ondervragingen bevatten geen aanwijzingen dat de stedelijke instanties de initiële motor achter de kinderexport waren. Het is evenwel duidelijk dat het bestaan ervan op haar goedkeuring of zelfs aanmoediging kon rekenen (of in elk geval op die van een aantal van haar functionarissen). Net als in het geval van de Franse steden van waaruit dergelijke kindertransporten ondernomen werden, al dan niet op initiatief van, maar in elk geval onder de aanmoediging van, de stedelijke overheid, leverde de uitvoer van deze kinderen de Brusselse begroting immers een welkome verlichting op van de relatief hoge uitgavenpost voor vondelingenopvang.

Wie de 'klanten' van de Bassany's precies waren, valt niet te achterhalen, en hun anonimiteit hypothekeert ook de mogelijkheid om hun beweegredenen eenduidig te achterhalen. In deze context is het zwijgen van de bron evenwel een belangrijke aanwijzing. Geheimhouding was met andere woorden waarschijnlijk een primaire bekommernis van de 'klanten', en dit vormde even waarschijnlijk ook net (een deel van) de reden om op de transportdienst van de Bassany's een beroep te doen.

Wanneer we de belangrijkste drijfkracht achter de bestaansreden van de kinderexport identificeren met de 'push'-factoren van het Brusselse vondelingenbeleid, verklaart dit evenwel nog niet waarom de export uitgerekend richting Parijs ging, en de ongewenste kinderen bijvoorbeeld niet overgebracht werden naar vondelingenopvang in andere steden van de Oostenrijkse Nederlanden. Misschien was de genoemde 'goede reputatie' van het *Maison de la Couche* een belangrijke aanvullende 'pull'-factor. Meer waarschijnlijk lag de belangrijkste reden in het feit dat geen enkel van de alternatieven voor vondelingenopvang in de Zuidelijke Nederlanden kon tippen aan het Parijse vondelingenhuis wat anonimiteit betrof. Bonenfant vermeldt beperkende maatregelen analoog aan die van de Brusselse ordonnantie van 1733 voor Antwerpen, Mechelen en Bergen.[78] Misschien was een restrictief vondelingenbeleid wel kenmerkend voor alle of de meeste steden in de Oostenrijkse Nederlanden, en moeten de stellingen over het 'dubbelzinnige' beleid – gedogend in de praktijk – meer genuanceerd worden en preciezer in de tijd gesitueerd. In dat geval is het nog maar de vraag hoe uitzonderlijk de onderzochte Brusselse transportonderneming was. Zowel de Bassany's als weduwe Baclan verwezen in hun ondervraging naar een gelijkaardig kindertransport dat door (een) vrouw(en) uit Valenciennes ondernomen werd, maar zij vermeldden niet of hierbij kinderen op andere plaatsen dan Brussel opgehaald werden om naar Parijs te worden gebracht. Misschien werden ook wel vanuit andere steden van de Oostenrijkse Nederlanden, om dezelfde redenen als in het Brusselse geval, kindertransporten ondernomen richting *Maison de la Couche*. Een opmerkelijke aanvoer vanuit het prinsbisdom Luik is bijvoorbeeld aan het licht gebracht door een studie van de processen-verbaal van de Parijse vondelingenopvang uit 1778: dertien kinderen afkomstig van de stad Luik en nog eens zevenenveertig uit het prinsbisdom werden dat jaar opgenomen.[79] Misschien was export of transport van ongewenste kinderen in de Zuidelijke Nederlanden een relatief verbreid fenomeen, een weinig beschreven maar wel belangwekkende bladzijde uit de vondelingengeschiedenis, een 'exclusief' kanaal om zich van ongewenste kinderen te ontdoen, toegankelijk voor wie kon betalen, met een garantie van discretie en anonimiteit waaraan de institutionele alternatieven niet konden tippen.[80]

---

[1] Olwen Hufton, *The Prospect Before Her. A History of Women in Western Europe, vol. I: 1500-1800,* Londen, 1995, pp. 269-276; F. Vanhemelryck, *De criminaliteit in de ammanie van Brussel van de Late Middeleeuwen tot het einde van het Ancien Régime (1404-1789),* Brussel, 1981, pp. 110, 163-164.

[2] Het landcharter van de 1292 van de ammanie van Brussel stelt dat wie een "ongejaert" kind wegleidt, "en ware bi rade svaders ende moeders, ochte der mage", lijf en goed verbeurt. Cf. F. Vanhemelryck, *De criminaliteit,* p. 172.

[3] Het bestudeerde archiefmateriaal met betrekking tot de Brusselse kindertransportonderneming van de Bassany's is al in 1930 besproken door Paul Bonenfant, 'Une entreprise d'exportation d'enfants à Bruxelles au XVIIIe siècle', *Extrait des Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles,* 35, 1930, pp. 5-30. Het artikel biedt in eerste instantie een uitgebreide weergave van de afgenomen ondervragingen. In zijn latere werk *Le problème du paupérisme en Belgique à la fin de l'Ancien Régime,* Brussel, 1934, heeft de auteur zijn belangrijkste bevindingen in verband met deze kinderexport verwerkt in voetnoten.
[4] Jean-Pierre Bardet, 'La société et l'abandon', in *Enfance abandonnée et société en Europe, XIVe-XXe siècle. Actes du colloque international (Rome, 30 et 31 janvier 1987),* Rome, 1991 (Collection de l'école française de Rome, 140), pp. 6-7.
[5] David I. Kertzer, in Louise A. Tilly, Rachel G. Fuchs, David I. Kertzer en David L. Ransel, 'Child Abandonment in European History: a Symposium', *Journal of Family History,* 17 (1992), 1, pp. 14-15.
[6] Zoals op het internationaal colloquium georganiseerd door 'L'école française de Rome' in januari 1987 (gepubliceerd in vol. 140 van de Collection de l'école française de Rome: *Enfance abandonnée et société en Europe, XIVe-XXe siècles. Actes du colloque international (Rome, 30 et 31 janvier 1987),* Rome, 1991), bij de discussies gevoerd binnen het kader van de 'Social Science History Association' te Washington D.C. in december 1989 (waaruit het overzichtsartikel ontstond van Louise A. Tilly, Rachel G. Fuchs, David I. Kertzer en David L. Ransel, 'Child Abandonment in European History: a Symposium', *Journal of Family History,* 17 (1992), 1, pp. 1-23), en in het themanummer van *Histoire, Economie et Société*, 6 (1987), 3.
[7] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés à Paris au XVIIIe siècle', *Annales. Economies. Sociétés. Civilisations,* 30 (1975), 1, p. 212; Isabelle Robin en Agnès Walch, 'Les billets trouvés sur les enfants abandonnés à Paris aux XVIIe et XVIIIe siècles', in *Enfance abandonnée et société en Europe*, pp. 983-984; Jean-Pierre Bardet, 'L'enfant abandonné au coeur des interrogations sociales', *Histoire, Economie et Société,* 6 (1987), 3, p. 294.
[8] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', p. 212; Isabelle Robin en Agnès Walch, 'Les billets trouvés', p. 983.
[9] Cf. Catharina Lis en Hugo Soly, *Armoede en kapitalisme in pre-industrieel Europa,* Antwerpen en Amsterdam, 1980, pp. 206-213, 225-226; Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', pp. 208-209, toont een verbluffend recht evenredig verband aan tussen de evolutie van de graanprijzen in Parijs en de curve van het aantal vondelingen bezorgd aan het *Maison de la Couche* tijdens de periode 1670-1772.
[10] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', pp. 200-201, 213.
[11] Rachel G. Fuchs, 'Child abandonment', p. 8.
[12] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', p. 201; Isabelle Robin en Agnès Walch, 'Les billets trouvés', p. 983.
[13] Rachel G. Fuchs, 'Child Abandonment', p. 9.
[14] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', p. 201.
[15] Isabelle Robin en Agnès Walch, 'Géographie des enfants trouvés de Paris aux XVII et XVIIIe siècles', *Histoire, Economie et Société,* 6 (1987), 3, p. 345.
[16] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', p. 212; Isabelle Robin en Agnès Walch, 'Les billets trouvés', pp. 985-986.
[17] Léon Lallemand, *Histoire des enfants abandonnés et délaissés,* Parijs, 1885, p. 159; Isabelle Robin en Agnès Walch, 'Géographie des enfants trouvés', pp. 345-348.
[18] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', p. 188.
[19] Berekening op basis van de cijfers in Léon Lallemand, *Histoire des enfants abandonnés,* p. 161.
[20] Léon Lallemand, *Histoire des enfants abandonnés,* pp. 159, 161, 238; Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', pp. 192-193.
[21] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', pp. 189, 191.
[22] Isabelle Robin en Agnès Walch, 'Géographie des enfants trouvés', p. 353.
[23] Ibidem, pp. 352-353; Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', pp. 192-193; Léon Lallemand, *Histoire des enfants abandonnés,* p. 162.
[24] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', pp. 192-193.
[25] Isabelle Robin en Agnès Walch, 'Géographie des enfants trouvés', p. 353.
[26] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', pp. 189, 191.
[27] In zijn overzichtswerk *Le problème du pauperisme en Belgique* zijn uitgebreide passages gewijd aan het vondelingenbeleid in het algemeen en dat van Brussel in het bijzonder (vooral pp. 127-133 en pp. 210-233).
[28] Paul Bonenfant, *Le problème du paupérisme,* pp. 127-128.
[29] Ibidem, pp. 210-235; Nicole Haesenne-Peremans, Jean-Paul Bougard en Katlijne Willekens, 'Le pouvoir communal face au problème des enfants trouvés', in *L'initiative publique des communes en Belgique à la fin de l'Ancien régime. 12me colloque international du Crédit Communal, Spa, 4-7 septembre 1984,* Brussel, 1986, vol. I, pp. 406-407.

[30] F. Vanhemelryck, *De criminaliteit,* p. 166.
[31] Paul Bonenfant, *Le problème du paupérisme,* pp. 129-131; Chris Vandenbroeke, *Vrijen en trouwen. Van de Middeleeuwen tot heden. Seks, liefde en huwelijk in historisch perspectief,* Brussel en Amsterdam, 1986, pp. 209-210.
[32] Voor de vroege negentiende eeuw: zie Patricia Scholliers-Van Den Eeckhout, 'De geschiedenis van de "Vondelingenbak" te Brussel. Conflicten tussen moraliteit en administratieve zuinigheid', *Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis,* 16 (1978), pp. 57-87. Met een klemtoon op de angst het aantal kindermoorden te doen toenemen: Paul Bonenfant, *Le problème du paupérisme,* p. 131; Chris Vandenbroeke, *Vrijen en trouwen*, p. 210.
[33] Paul Bonenfant, *Le problème du paupérisme,* pp. 129-131; F. Vanhemelryck, *De criminaliteit,* p. 167.
[34] F. Vanhemelryck, *De criminaliteit,* pp. 167-169, 171.
[35] Paul Bonenfant, *Le problème du paupérisme,* pp. 130-132.
[36] F. Vanhemelryck, *De criminaliteit,* pp. 167-169, 171. De auteur wijst er evenwel op dat de optekening van de misdrijven in de rekeningen waarop zijn onderzoek gebaseerd is, tijdens bepaalde perioden totaal ontredderd was. In het bijzonder de rekeningen van de amman en de luitenant-amman voor de zeventiende en achttiende eeuw laten wat volledigheid betreft vermoedelijk te wensen over. Ibidem, p. 58. Zoals verder in het artikel aan bod zal komen, betoogden ook de toenmalige stedelijke ambtenaren dat de straffen op het te vondeling leggen van kinderen op het moment van 'de zaak Bassany' sinds mensenheugnis niet meer uitgevoerd waren, een stelling die ook door historici werd overgenomen, cf. Paul Bonenfant, 'Une exportation'.
[37] Algemeen Rijksarchief te Brussel (ARA), T 460, 951, *Brief van Charles Alexandre aan de Magistrat de Bruxelles, 25/07/1771*; Ook F. Vanhemelryck, *De criminaliteit,* p. 169; Paul Bonenfant, *Le problème du paupérisme*, p. 434; Patricia Scholliers-Van Den Eeckhout, 'De geschiedenis van de "Vondelingenbak" te Brussel', p. 59.
[38] A.-M. Bonenfant-Feytmans, 'Le problème des enfants trouvés à Bruxelles au XVIIe siècle. A propos d'un tableau de Pierre Meert', *Bulletin de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles,* april 1950, p. 19.
[39] Alexandre Henne en Alphonse Wauters, *Histoire de la ville de Bruxelles,* Brussel, 1845, III, pp. 295-296; A.-M. Bonenfant-Feytmans, 'Le problème des enfants trouvés', pp. 12-18.
[40] Paul Bonenfant, *Le problème du paupérisme*, pp. 233-234.
[41] Ibidem, pp. 432 e.v.; Alexandre Henne en Alphonse Wauters, *Histoire de la ville de Bruxelles,* III, pp. 284-285, 288; Patricia Scholliers-Van Den Eeckhout, 'De geschiedenis van de "Vondelingenbak" te Brussel', p. 59.
[42] Alexandre Henne en Alphonse Wauters, *Histoire de la ville de Bruxelles,* III, p. 285; Paul Bonenfant, *Le problème du paupérisme*, pp. 212-214; een artikel dat dieper ingaat op de uitbesteding zelf is dat van A. Van Lil, 'Vondelingen te Vorst', *Eigen Schoon en de Brabander,* 71 (1988), 4-5-6, pp. 207-211.
[43] Een document van omstreeks 1770 vermeldt een vergoeding van 2 gulden en 10 stuivers per maand tijdens het eerste jaar, van 24 gulden per jaar wanneer het kind tussen twee en vijftien jaar oud was, en vervolgens van 12 dan wel 6 gulden per jaar tot het kind de leeftijd van achttien jaar had bereikt. Paul Bonenfant, *Le problème du pauperisme,* p. 213, n.3. Alexandre Henne en Alphonse Wauters, *Histoire de la ville de Bruxelles,* III, p. 285, maken melding van een vergoeding van 30 gulden tijdens het eerste jaar, van 24 gulden per jaar wanneer het kind twee tot dertien jaar oud was, en van 18 gulden per jaar tot het de leeftijd van achttien, negentien of twintig jaar had bereikt.
[44] Paul Bonenfant, *Le problème du paupérisme*, pp. 216-217.
[45] Ibidem, pp. 132-133; F. Vanhemelryck, *De criminaliteit*, p. 169 n. 310.
[46] ARA, T 460, 951, *Brief van Charles Alexandre aan de Conseiller Fiscal du Brabant, 29/11/1761* en *Brief van Charles Alexandre aan de Conseil Privé 29/11/1761.*
[47] Cf. de ondervragingen van de Bassany's in bijlage van de *Brief van de Procureur général aan Charles Alexandre, 10/05/1762.* Zie ook verder.
[48] Cf. Paul Bonenfant, 'Une entreprise', p. 22 n. 2. De zeer approximatieve datering in de ondervragingen maakt het onmogelijk het precieze tijdstip van Bassany's bezoek aan het Brusselse stadhuis te bepalen, en dus ook de anterioriteit ten opzichte van de brief van de landvoogd (Elisabeth Quoquidez spreekt over zo'n twee maanden tevoren (dus januari 1762), haar man situeert het zo'n jaar na zijn eerste certificaataanvraag (in feite september 1761), uit de verklaring van hun buurvrouw valt dan weer af te leiden dat het moment zich in december 1761 moet voorgedaan hebben). Misschien was het net omdat op hoog bestuurlijk niveau reeds een aanzet was gegeven tot het onderzoek naar de kinderexport, dat de stedelijke administratie nattigheid was beginnen voelen en zich weigerachtig opstelde ten aanzien van de schoenmaker. In dat geval is het echter nog een groter raadsel hoe het rekwest van Boullanger onder de aandacht van de landvoogd was gekomen.
[49] ARA, T 460, 951, *Brief van de Conseiller Fiscal aan Charles Alexandre, 10/12/1761.*
[50] ARA, T 460, 951, *Extrait du Protocole du Conseil Privé du 16 septembre 1761* en *Brief van Charles Alexandre aan de amman de Bruxelles, 23/12/1761.*
[51] ARA, T 460, 951, *Brief van de amman de Bruxelles aan Charles Alexandre, 27/02/1762.*

[52] ARA, T 460, 951, *Brief van Charles Alexandre aan de Conseiller Procureur général du Brabant, 15/03/1762.*
[53] Een kopie van deze ondervragingen bevindt zich in bijlage bij de *Brief van de Procureur général aan Charles Alexandre, 10/05/1762* (ARA, T 460, 951).
[54] Enigszins verwonderlijk zijn de afwijkingen tussen de getuigenis van Elisabeth Quoquidez en haar man over het precieze tijdstip van de aanvang van hun transportactiviteiten, en over het totaal aantal kinderen dat zij naar Parijs gevoerd hadden. Elisabeth raamde het totaal aantal kinderen op negenentwintig, Jean-Baptiste Bassany hield het op zo'n vijf- à zesentwintig. Hij situeerde de aanvang van hun activiteiten zo'n twee jaar terug, zijn vrouw verklaarde haar eerste reis naar het *Maison de la Couche* vier jaar voordien ondernomen te hebben. De verschillen in de verklaringen tussen de echtelijke wederhelften zijn in de eerste plaats verbazingwekkend omdat de afwijkingen geen cruciaal element betroffen, noch een aspect dat zou kunnen doorwegen in de beschuldiging, zodat een bewuste verdraaiing uit opportuniteitsoverwegingen bij geen van beiden erg waarschijnlijk is. Een verschil van interpretatie en een gebrekkig geheugen vormen de meest eenvoudige verklaring voor de discrepantie tussen beider getuigenissen. Het is echter ook mogelijk dat één van beide huwelijkspartners (en dan waarschijnlijk Elisabeth Quoquidez) de feitelijke touwtjes van het transport in handen had, terwijl de ander meer als medewerker fungeerde. Noch de precieze chronologische situering, noch het exacte aantal kinderen dat door de Bassany's naar Parijs gevoerd was, is echter essentieel voor de bespreking van dit fenomeen van kinderexport (en valt bovendien waarschijnlijk toch niet met zekerheid na te gaan).
[55] In het kader van het beleid ten aanzien van vagabondage diende in de Zuidelijke Nederlanden elke reiziger sinds 1702 voorzien te zijn van een 'paspoort'. Burgers konden dit certificaat bij het plaatselijk bestuur aanvragen. Cf. Wim Depreeuw, *Landloperij, bedelarij en thuisloosheid. Een socio-historische analyse van repressie, bijstand en instellingen,* Antwerpen, Arnhem en Leuven, 1988, p. 141.
[56] Bij de oorspronkelijke installatie van het ambt was de luitenant-amman volledig ondergeschikt aan de amman en trad hij op als adjudant en plaatsvervanger. Tegen het begin van de achttiende eeuw had de luitenant-amman echter alle afhankelijkheid van zich afgeworpen. De 'clerck van den bloede' was een assistent van de amman en luitenant-amman. Cf. Alexandre Henne en Alphonse Wauters, *Histoire de la ville de Bruxelles,* II, pp. 506 en 593.
[57] Kort nadien had de klerk evenwel de certificaten teruggevorderd en vervolgens vernietigd. De zestienjarige zoon van de Bassany's verklaarde dat Waegemans bij die gelegenheid had laten verstaan dat de amman hem op de vingers getikt had voor het verstrekken van de documenten in kwestie. De ietwat paniekerige handelwijze van de klerk lijkt dan ook een poging te zijn geweest om mogelijk bezwarend materiaal te vernietigen nadat ook hij nattigheid was beginnen voelen.
[58] Cf. F. Vanhemelryck, *De criminaliteit,* p. 173, n. 335.
[59] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', p. 187.
[60] Muriel Jeorger, 'Enfant trouvé – enfant objet', *Histoire, Economie et Société,* 6 (1987), 3, pp. 377-379.
[61] Twee gouden Louis kwamen overeen met (afgerond) 27,91 Brabantse gulden, acht kronen met (afgerond) 25,24 Brabantse gulden. Berekening op basis van H. Doursther, *Dictionnaire universel des poids et mesures anciens et modernes, contenant un table de monnaies de tous les pays,* Amsterdam, 1965 (oorspronkelijke uitgave 1840), pp. 299, 318-319 (als wisselkoers: één Louis = 25,3192 francs, één Brabantse gulden = 1,8141 francs, één kroon = 5,7226 francs). Het gemiddelde van beide equivalenties is hier als maat genomen.
[62] De gemiddelde prijs van tarwebrood op de Brusselse markt in het oogstjaar 1761 correspondeerde met 319 gram per stuiver. J. Craeybeckx, 'Prijzen van diverse granen, zaden, peulvruchten en van hop te Brussel (1761-1787)', in C. Verlinden en E. Scholliers (eds.), *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, vol. II B (Brabant, XIVe-XIXe eeuw),* Brugge, 1965, p. 1306. Met 20 stuivers in een gulden kon voor 26,57 Brabantse gulden dus zo'n 169,548 kilogram tarwebrood gekocht worden in het oogstjaar 1761.
[63] Rekeningen uit Antwerpen en het Antwerpse vermelden voor de late jaren 1750 en de jaren 1760 lonen van metserdienders die veelal 14 stuivers per dag bedroegen. Hun geschoolde collega's, de metselaarsknechten, werden in diezelfde rekeningen meestal 24 stuivers per dag toebedeeld. De vermelde lonen betroffen evenwel de lonen zoals zij gefactureerd werden door de 'metselaarsbaas'. Aangezien deze laatste bij het uitbetalen van zijn arbeiders een deel van de gefactureerde lonen afhield, kon een metserdiender in werkelijkheid hoogstens zo'n 13 stuivers per dag verdienen, en kreeg een knecht veelal 20 stuivers per dag uitbetaald. E. Scholliers, 'Prijzen en lonen te Antwerpen en in het Antwerpse (16de-19de eeuw)', in C. Verlinden en E. Scholliers (eds.), *Dokumenten, vol. II B,* pp. 660-662, 1014, 1020-1024, 1044-1045.
[64] Ibidem, pp. 1042-1043.
[65] Cf. Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', p. 213.
[66] ARA, T 460, 951, *Brief van de Conseiller Fiscal aan Charles Alexandre, 10/12/1761.*
[67] ARA, T 460, 951, *Extrait du Protocole du Conseil Privé du 16 décembre 1761.*
[68] ARA, T 460, 951, *Brief van de Conseiller Fiscal aan Charles Alexandre, 07/05/1762.*

[69] Elisabeth Quoquidez, inmiddels weduwe, bekende bij deze arrestatie dat dit de vierde maal was dat zij een kind voor de deur van deze *maitre des enfants trouvés* had achtergelaten. *Des filles venoient la trouver dans le dernier moment pour être aidées, lesquelles elle accouchoit et se defaisoit de leurs enfans en les mettant a la porte dudit maitre des enfants trouvés,* zo vertelde ze haar ondervragers. ARA, T 460, 951, *Rekwest van Joseph Bassany, s.d. (9 of 10/07/1771); Brief van Charles Alexandre aan de lieutenant-amman de Bruxelles, 10/07/1771; Brief van de lieutenant-amman de Bruxelles aan Charles Alexandre, 11/07/1771; Extrait du Protocole du Conseil Privé du 17 juillet 1771.*

[70] ARA, T 460, *Brief van de lieutenant-amman aan Charles Alexandre, 11/07/1771.*

[71] In deze brief droeg de landvoogd het Brussels stadsbestuur ook op om advies te geven omtrent de middelen en mogelijkheden om in Brussel een depot voor vondelingen te installeren, *un depot pour les enfants trouvés ou l'on recevrait sans aucune recherche tous les enfants qu'on y porterait.* ARA, T 460, 951, *Brief van Charles Alexandre aan de Magistrat de Bruxelles, 25/07/1771.* De plannen voor een dergelijk depot liepen echter spaak op financiële en morele bezwaren van de stedelijke overheid. Paul Bonenfant, 'Une entreprise', pp. 27-28. Zoals in de inleidende uiteenzetting vermeld, werd een Brusselse vondelingenschuif – analoog aan het depot dat de landvoogd reeds in 1771 beoogde – pas geïnstalleerd onder het Franse bewind in 1809.

[72] Zie Patricia Scholliers-Van Den Eeckhout, 'De geschiedenis van de "Vondelingenbak" te Brussel', pp. 57-87. Ook Chris Vandenbroeke, *Vrijen en trouwen*, p. 209, verwijst naar het bestaan van louter financieel geïnspireerde en gesanctioneerde opsporingen.

[73] Het argument van 'zorg om het kind' situeert zich in het verlengde van de discussie rond 'de geschiedenis van de moederliefde'. Volgens een bepaalde historische benadering is moederliefde een waarde die pas vanaf de laatste drie decennia van de achttiende eeuw op het toneel verscheen, waarbij het werkelijke gedrag nog bij de veranderende opvattingen achterbleef. Het te vondeling leggen van een kind was in deze optiek niet meer of minder dan een uiting van een 'egoïstische' overlevingsstrategie van de moeder, waarbij het welzijn van het kind haar in feite koud liet. Cf. Elisabeth Badinter, *L'amour en plus: histoire de l'amour maternel, XVIIe-XXe siècle,* Parijs, 1980. Deze stelling wordt door andere auteurs verworpen: *Rejetons une fois pour toute, les élaborations perverses d'une historiographie récente à propos des élans du coeur et d'une soi-disant innovation sentimentale du XVIIIe siècle. Les mères tiennent déjà ces propos de sensibilité sous le règne de Louis XIV*. Jean-Pierre Bardet, 'L'enfant abandonné', p. 294. In elk geval maakt deze discussie duidelijk dat het argument 'moederliefde' niet al te lichtzinnig of vanzelfsprekend gehanteerd kan worden.

[74] De sporadische informatie die de ondervragingen leveren over de woonplaats van een klant, lijkt alvast deze stelling te kunnen ondersteunen: Elisabeth Quoquidez meende zich te herinneren dat één moeder dienstmeid was bij een tuinier die buiten de stad woonde, en een hoogzwanger *pauvre fille* dat haar naar Parijs vergezeld had om daar te bevallen, was afkomstig van een dorpje in de buurt van Grez.

[75] ARA, T 460, 951 *Extrait du Protocole du Conseil Privé du 14 juin 1762* en *Brief van Charles Alexandre aan de Conseillers Fiscaux de Brabant, 25/06/1762.*

[76] ARA, T 460, 951, *Brief van Charles Alexandre aan de Conseillers Fiscaux de Brabant, 25/06/1762* en *Brief van de Procureur général aan Charles Alexandre, 08/09/1762.*

[77] Gepubliceerd in: M.J. De Le Court, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas autrichiens (troisième série, 1700-1794), vol. VIII (12/01/1756 – 28/12/1762),* Brussel, 1894, pp. 501-502.

[78] Paul Bonenfant, *Le problème du paupérisme*, p. 131.

[79] Claude Delaselle, 'Les enfants abandonnés', p. 191; Jean-Marie Paisse bracht deze bevinding van Delaselle nog eens extra onder de aandacht in zijn kort artikel: 'Enfants de Liège et de son diocèse abandonnés à Paris au XVIIIe siècle', *La vie wallonne,* 49 (1975), p. 85. Een gerichte studie van de processen-verbaal van het *Maison de la Couche* zou waarschijnlijk nog aanvullende informatie kunnen opleveren omtrent de kinderaanvoer vanuit Brussel, en misschien zelfs iets onthullen over de mogelijke aanvoer vanuit andere gebieden van de Zuidelijke Nederlanden.

[80] Transportactiviteiten rond ongewenste kinderen zijn voor de Belgische gewesten wel onderzocht en aan het licht gebracht voor de negentiende eeuw. Zie de verwijzingen bij Nicole Haesenne-Peremans, Jean-Paul Bougard en Katlijne Willekens, 'Le pouvoir communal', p. 409.